

Samenvatting

Het college besloot vorig jaar nader onderzoek te laten doen naar het handelen van het gemeentebestuur van Maastricht bij de onteigening en vervreemding van panden van Joodse inwoners tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog. Dit onderzoek is afgerond.

Het college heeft kennisgenomen van het onderzoeksrapport “Onvoltooid Verleden, Ontrechting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeente Maastricht, Amby en Heer” en neemt het advies van de begeleidingscommissie over en vraagt aan de gemeenteraad om, als eerherstel voor het handelen van het gemeentebestuur, voor de borging van de continuïteit en versterking van de Joodse gemeenschap in Maastricht, een bedrag van € 100.000, en voor de verspreiding van kennis en educatie, een bedrag van €25.000, beschikbaar te stellen.

Beslispunten

Instemmen met het raadsvoorstel “Onderzoeksrapport Onvoltooid Verleden” waarin opgenomen de volgende beslispunten:

1. De conclusies van het onderzoeksrapport “Onvoltooid Verleden, Ontrechting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeente Maastricht, Amby en Heer” over te nemen;
2. Als eerherstel voor het handelen van het gemeentebestuur tijdens de Tweede Wereldoorlog en kort daarna de aanbevelingen van de begeleidingscommissie bij het onderzoek over te nemen en te besluiten om:
 - a. voor de borging van de continuïteit en versterking van de Joodse gemeenschap in Maastricht eenmalig een bedrag van €100.000 beschikbaar te stellen dat wordt beheerd door een nader in te stellen fonds;
 - b. voor de verspreiding van de in het onderzoek opgedane kennis en educatie eenmalig een bedrag van €25.000 beschikbaar te stellen dat wordt beheerd door een nader in te stellen stuurgroep.

Besluit Burgemeester en Wethouders d.d. 15 september 2023:

Conform,

1. Aanleiding

Het college heeft op 12 april 2022 besloten om nader onderzoek te laten doen naar het handelen van het gemeentebestuur van Maastricht bij de onteigening en vervreemding van panden van Joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Bij brief van 6 januari 2022 heeft de heer De Reus, voorzitter van de NIHS (Nederlands-Israëlitische Hoofdsynagoge) Limburg, het college hierom gevraagd.

De onderzoeksvragen.

Besloten is om het onderzoek in te stellen aan de hand van de volgende vragen:

- Hoe heeft de onteigening, vervreemding en doorverkoop van de (al dan niet) in de Verkaufsbücher genoemde Joodse woningen (waaronder begrepen koop- en huurwoningen alsmede bedrijfs- en winkelpanden en grond) en inboedel tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Maastricht plaatsgevonden, zo mogelijk per woning?
- Hoe heeft de onteigening, vervreemding en doorverkoop van de (al dan niet) in de Verkaufsbücher genoemde woningen en inboedels van andere gedeporteerden zoals Sinti, Roma, homoseksuelen, communisten, socialisten en verzetslieden in Maastricht plaatsgevonden, zo mogelijk per woning?
- Heeft het toenmalige gemeentebestuur hierover besluiten genomen?
- Welke rol heeft het toenmalige gemeentebestuur en haar (politie)ambtenaren hierbij toen gespeeld?
- Zijn er aanwijzingen dat door de gemeente tijdens en na de oorlog belastingen of andere heffingen zijn opgelegd aan de voormalige (ic de rechtmatige) eigenaren over de jaren waarin zij van hun eigendom geen gebruik konden maken?
- Heeft het gemeentebestuur in de naoorlogse periode ooit gesproken over een mogelijke compensatieregeling?
- Is er in de naoorlogse periode ooit een compensatieregeling aangeboden? Zo ja, wanneer, waarvoor en voor welk bedrag?
- Is er andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven te vinden, zo mogelijk per woning?

Tijdens het onderzoek is door de begeleidingscommissie verzocht om in het rapport meer uitleg te geven over de historiografie van de Duitse bezetting en het lokale bestuur en om nader in te gaan op het moreel rechtsherstel.

De opdracht voor het onderzoek is verleend aan dr. René J.T. van Rijsselt, senior onderzoeker Universiteit Utrecht, die deze opdracht samen met zijn broer Erik F. van Rijsselt, deskundige op het gebied van regionaal archiefonderzoek Tweede Wereldoorlog en Marjolein Vlieks, research fellow Nuhanovic Foundation – Centre for War Reparations, heeft uitgevoerd.

Begeleidingscommissie

Besloten is om het onderzoek te laten begeleiden door een commissie onder (technisch) voorzitterschap van de burgemeester, waarin verder zitting hebben:

- De heer Ernst de Reus, voorzitter van het NIHS Limburgs als vertegenwoordiger van de Joodse Gemeenschap;
- Ter zake deskundig historicus de heer Herman van Rens (auteur van het boek “Vervolgd in Limburg” over de vervolging van Joden en Sinti in Nederlands Limburg) en
- De heer Jac Lemmens, gemeentearchivaris van Roermond en Weert, is afgestudeerd op de Joodse Gemeente Maastricht.

Deze commissie heeft als taak het onderzoek te begeleiden en op basis van de onderzoeksresultaten het college te adviseren over een eventuele vorm van compensatie. In bijlage 3 treft u het advies van deze commissie aan het college aan. In dit advies beschrijft de commissie het verloop van het onderzoek en de rol van de begeleidingscommissie hierin. Vervolgens geeft zij enkele essentiële bevindingen uit het onderzoek weer, gevolgd door twee aanbevelingen aan het college.

2. Context

Voor de gevraagde context bijgaand een deel van de tekst van het advies van de begeleidingscommissie (bijlage 3):

Het onderzoek “Onvoltooid Verleden, Ontrechting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeenten Maastricht, Amby en Heer” geeft een indringende inkijk in de jaren voor, tijdens en na de oorlog. Dit onderzoek is echter anders, omdat het leed van de slachtoffers nog meer tastbaar wordt.

De begeleidingscommissie beseft dat door dit rapport een dilemma ontstaat. Voor nabestaanden worden oude wonden weer opgehaald. Leed wordt opgerakeld. “Komt er dan nooit een moment dat we deze verschrikkelijke periode kunnen afsluiten?”, zullen sommigen zich misschien afvragen. De begeleidingscommissie realiseert zich deze pijn ten volle. Maar vindt het belangrijk dat deze geschiedenis wordt geschreven.

Daar is een goede reden voor. In Nederland zijn relatief meer Joden vermoord dan in andere West-Europese landen. Dat komt voor een belangrijk deel door de medewerking van Nederlandse bestuurlijke instanties en de bevolking. De bescherming van burgers is een essentiële taak van de overheid. De overheid heeft deze plicht tijdens en na de oorlog verzaakt. Natuurlijk waren er omstandigheden die het voor bestuurders lastig maakten om deze taak naar behoren uit te voeren. Er bestaat echter een verschil tussen actief meewerken en “mee-stribbelen” met de bezetter (vertragen of heimelijk tegenwerken). De bestuurders, ambtenaren en politie in Maastricht vielen vooral onder de eerste categorie. Ook een groot deel van de bevolking heeft weggekeken van de catastrofe die hun Joodse medeburgers trof. Onverschilligheid was standaard.

De resultaten van het onderzoek, zoals beschreven in dit rapport, zijn pijnlijk en hard. De gemeente kon zijn burgers niet beschermen tegen het vreselijke onrecht en soms wilde zij dat ook niet. Toenmalige bestuurders, ambtenaren en politieagenten hebben actief meegewerkt met de bezetter, geen compassie betoond met de Joodse inwoners. Soms probeerden bestuurders zelfs voordeel te halen uit de verkoop van panden; een wethouder en een burgemeester die deden aan zelfverrijking en een burgemeester die een uiterst kille houding had richting de Maastrichtse Joden en naar wie toch een straat werd genoemd in Maastricht; het zijn een paar voorbeelden uit het rapport. Het is wrang te lezen over de bureaucratische en kille opstelling van de toenmalige bestuurders.

Ook na de bevrijding schoot de overheid tekort. Op materieel gebied was het rechtsherstel karig, onvolledig en vaak inhumaan. Bij de onteigende ondernemingen werd slechts in beperkte mate de schade hersteld. Bij de woonhuizen ging het vaak om “minnelijke schikkingen” waarbij de getraumatiseerde overlevende Joden of hun nabestaanden aan het kortste eind trokken. Bij het herstel van de synagoge heeft de gemeente nauwelijks hulp geboden. Bovendien, zo stelden B&W, moest de “vreselijke” krimp van het aantal leden van de Joodse gemeenschap toch wel aanleiding zijn voor een interne reorganisatie die tot een kostenbesparing zou kunnen leiden.

Maar minstens zo schrijnend is het ontbreken van moreel rechtsherstel. Na de bevrijding van Maastricht ontbrak het in alle lagen van het bestuur aan compassie voor mensen die terugkeerden uit de kampen of uit hun onderduik. In plaats van erkenning van hun leed en het rechtsherstel was er ongeloof en een moeizame, mentaal belastende en bureaucratische procedure. De gemeente zelf toonde geen medeleven en bood geen hulp. De pijn hierover proef je uit de interviews die in het rapport zijn opgenomen.

De Joodse gemeenschap ervoer de periode na de bevrijding als een voortzetting van de onverschilligheid waarmee ze ook tijdens de oorlog werd geconfronteerd. Het formalistische rechtsherstel in Maastricht was gebaseerd op regels van de landelijke overheid. Ook Maastrichtse Joden leden onder het uitgangspunt van de regering, dat de Joodse gemeenschap geen uitzonderingspositie mocht krijgen, ondanks het feit dat Joden bovenmatig getroffen waren door ontrechting en vervolging. Een cynisch standpunt als men bedenkt dat zeventig procent van de Nederlandse Joden was vermoord.

Inmiddels leven we in 2023. Bijna alle leden van de generatie die is teruggekeerd uit de kampen zijn inmiddels overleden. In Maastricht en Limburg is de omvang van de Joodse gemeenschap nog maar een fractie van de gemeenschap van vóór de oorlog. Het is een uitdaging om nog iets aan Joods leven te doen in Maastricht. De commissie doet daarom een aantal aanbevelingen om invulling te geven aan met name het morele rechtsherstel.

Aanbevelingen door de begeleidingscommissie

De begeleidingscommissie is van oordeel dat gelet op de pijnlijke en harde conclusies, compensatie voor de Joodse gemeenschap op zijn plaats is en komt tot de volgende twee aanbevelingen:

1. Borgen van continuïteit en versterking van de Joodse gemeenschap in Maastricht door middel van een financiële tegemoetkoming. Hoewel het leed niet met geld is te compenseren is tegemoetkoming gerechtvaardigd. De begeleidingscommissie heeft onder meer gekeken naar het beleid van de gemeente Nijmegen, een stad die qua omvang van de totale en de Joodse bevolking met Maastricht vergelijkbaar is. Voor de continuïteit en versterking van het Joods leven heeft Nijmegen een bedrag van 100.000 euro toegekend.
2. Verspreiding van kennis en educatie. In de bijlage worden voorbeelden en suggesties aangedragen. Ook hier sluit de commissie aan bij het bedrag dat in Nijmegen wordt toegekend. Voor educatie heeft Nijmegen een bedrag van 25.000 euro toegekend. De commissie stelt voor om met name de educatie te laten coördineren via een stuurgroep, waarin de gemeente nadrukkelijk participeert.

De begeleidingscommissie hoopt dat, na het lezen van dit rapport, de gemeente Maastricht zich kan vinden in de aanbevelingen en actief wil bijdragen aan de continuering van Joods leven in Maastricht en aan het vergroten van de kennis over de Sjoa bij de Maastrichtse bevolking.

“Wij hopen van harte dat de gemeente Maastricht zich nu menselijker opstelt en zijn morele verantwoordelijkheid wel neemt. Andere gemeenten, zoals Nijmegen en Eindhoven, gingen Maastricht voor en boden compensatie aan de Joodse gemeenschap.

Juist in een tijd van toenemend antisemitisme is voorlichting aan burgers en scholen essentieel. Een landelijk onderzoek, begin 2023, liet zien dat 25 % van de jeugd denkt, dat de Holocaust niét heeft plaatsgevonden en dat het 'fake news' is. Het legt ons allen de plicht op, om ieder keer opnieuw aandacht te vragen voor wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog en daarna is gebeurd."

"Met de onderzoekers delen wij de opvatting dat we hopelijk met de resultaten van het onderzoek en het belichten van de impact die de gebeurtenissen hadden op de Joodse inwoners van de drie gemeenten, een situatie kan ontstaan waarin de Joodse gemeenschap aan de ene kant en de Maastrichtse gemeenschap aan de andere kant, samen een stap kunnen zetten. Van een onvoltooid verleden naar een gedeeld verleden."

3. Gewenste situatie

Een belangrijke eerste stap naar een vorm van genoegdoening is een goed onafhankelijk onderzoek dat de thematiek voor de gemeente Maastricht definitief in kaart brengt. De in dit onderzoeksrapport feitelijk beschreven handelwijzen van het stadsbestuur in die periode geeft aanleiding tot een vorm van eerherstel. Het voorstel van de begeleidingscommissie om hiervoor een bedrag van €100.000 beschikbaar te stellen voor het borgen van continuïteit en versterking van de Joodse gemeenschap in Maastricht wordt, mede in vergelijking met andere steden, als passend gezien.

Het doel van het onderzoek is om vast te stellen hoe het proces van onteigening zich voltrok, wie er bij betrokken waren en hoe er na de oorlog mee werd omgegaan. Het onderzoeksrapport voorziet daarin (ondanks aanvullende suggesties voor nader onderzoek) en maakt het leed van de slachtoffers meer tastbaar door gesprekken met hun en nabestaanden weer te geven in het rapport. Het is heel belangrijk dat er erkenning blijft voor het leed dat is geschied en het voorliggende onderzoeksrapport draagt daaraan bij door inzicht te geven in de rol van de lokale overheid (tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog).

De stapsgewijze totale ontneming van de rechten van Joden, de ontmenselijking van en de daaropvolgende moord op de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn veel meer dan een gitzwarte bladzijde van onze geschiedenis. De basis hiervan, antisemitisme, moet daarom krachtig worden bestreden. De aanbeveling van de commissie om €25.000 beschikbaar te stellen voor educatie, past dan ook in een breder actueel maatschappelijke debat over toenemend antisemitisme.

4. Effect op duurzaamheid en/of gezondheid

N.v.t.

5. Effect op de openbare ruimte

N.v.t.

6. Personeel en organisatie

N.v.t.

7. Informatiemanagement en automatisering (incl. Smart City)

N.v.t.

8. Financiën

Het, bij collegebesluit van 12-4-2022, beschikbaar gestelde bedrag van € 38.500 is volledig besteed aan de hiervoor bestemde kosten voor het onderzoek en de presentatie van het rapport. Ten tijde van dit collegebesluit was niet te voorzien of en zo ja in welke mate er sprake zou zijn van enige vorm van compensatie en is hiervoor dus geen voorziening getroffen.

Het is belangrijk dat ook de raad zich uitspreekt over de conclusies van het onderzoeksrapport en de voorgestelde vorm van eerherstel en bijbehorende bedragen. Vandaar dat aan de raad wordt voorgesteld om de kosten voor het educatief programma en het fonds (totaal €125.000) ten laste te brengen van de post Onvoorzien.

9. Aanbestedingen

N.v.t.

10. Participatie tot heden

De heer Ernst de Reus, voorzitter van het NIHS Limburgs maakt als vertegenwoordiger van de Joodse Gemeenschap deel uit van de begeleidingscommissie. Verder zijn diverse nog in leven zijnde slachtoffers en nabestaanden betrokken bij het onderzoek door hun te interviewen en een verslag hiervan op te nemen in het onderzoeksrapport.

11. Voorstel

Instemmen met het raadsvoorstel “Onderzoeksrapport Onvoltooid Verleden” waarin opgenomen de volgende beslispunten:

1. De conclusies van het onderzoeksrapport “Onvoltooid Verleden, Ontrechting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeente Maastricht, Amby en Heer” over te nemen;
2. Als eerherstel voor het handelen van het gemeentebestuur tijdens de Tweede Wereldoorlog en kort daarna de aanbevelingen van de begeleidingscommissie bij het onderzoek over te nemen en te besluiten om:
 - a voor de borging van de continuïteit en versterking van de Joodse gemeenschap in Maastricht eenmalig een bedrag van €100.000 beschikbaar te stellen dat wordt beheerd door een nader in te stellen fonds;
 - b voor de verspreiding van de in het onderzoek opgedane kennis en educatie eenmalig een bedrag van €25.000 beschikbaar te stellen dat wordt beheerd door een nader in te stellen stuurgroep.

12. Uitvoering, evaluatie en vervolg

Om een gezamenlijke stap te zetten “van een onvoltooid verleden naar een gedeeld verleden” is het voorstel om het rapport op 27 september om 19 uur (met livestream) te presenteren in de synagoge van Maastricht in de Bogaardenstraat met na afloop een ontvangst in het stadhuis.

Hiertoe zal, na besluitvorming door uw college, op 7 september het Presidium worden geïnformeerd, over het rapport, het collegebesluit en de presentatie op 27 september.

Op 10 oktober kan de inhoudelijk presentatie en bespreking van het rapport in de domeinvergadering AZ plaatsvinden gevolgd door besluitvorming in de gemeenteraad op 24 oktober.

Na besluitvorming door de raad volgt een gesprek met de vertegenwoordiging van de Joodse gemeenschap over de wijze waarop het educatieve programma gerealiseerd gaat worden en hoe het fonds vorm gaat krijgen.